

VESTIGII ALE UNUI CUNOSCUȚ BASM ROMÂNESC INTR-O COLINDĂ DIN ȘEREL (HAȚEG)

CLEMENTE CONSTANTIN

S-au făcut adesea referiri la existența unei filiații comune între basm și colindă, la stratul arhaic primar al celor două moduri de manifestare a spiritualității românești.

Referindu-se la această problemă, într-un articol intitulat „Unele considerații cu privire la obiceiuri străvechi românești“, Mircea Valea și Anghel Nistor, bazându-se pe un bogat material de referință, apreciază colinzile laice „creații populare în care s-au menținut vestigii ale mitologiei străvechi privitoare la cultul astrelor cerești. Studiile despre colindele laice românești au dus la părerea că ele își extrag substanța din străvechiul fond local, dacic, negăsindu-se corespondentul lor în antichitatea greco-romană“¹.

Ca și basmul, observă altădată Monica Brătulescu, colinda laică „... scoate la iveală vestigiile unei vechi mitologii românești“². Este cunoscut faptul că în colinzile laice sîntem întîmpinați de animale ciudate și ființe fabuloase, ca și în majoritatea covîrșitoare a basmelor.

În fundul mării locuiește Dulfu, monstru lacom și fricos. Pe tărîmuri necălcate de picior de om leul se bate în săbii cu voinicul. Berbecii „cu lațe de argint“ amenință marea minioasă, iar ciuta „la păr gălbioară“ prorocește în chip de Casandră venirea vîntătorului și pieirea turmei de căprioare.

Înfățișarea ființelor e atribuită uneori metamorfozelor. Cei nouă cerbi spre care țintește vîntătorul se dovedesc a fi feciorii săi fugiți de acasă. Păsările albe așezate pe strașina casei nu sînt păsări, ci zilele săptămîinii... Măicuța, spre a-și putea găsi fiul a ajuns printre străini, se preface succesiv în iederă, negură și pasăre³.

În cele ce urmează vom stărui, asupra textului unei colinzi notată în ziua de 17 noiembrie 1973 în satul Șerel (Hațeg). Colinda a fost „cîntată“ de un grup de femei cu prilejul unei „seri folclorice“ care a avut loc la căminul cultural.

Lectura textului ne amintește, de la început, de cunoscutul basm românesc „Prislea cel voinic și merele de aur“⁴.

Dăm mai jos textul colinzii de la Șerel (inf. Dumitrescu Victoria, Timișan Saveta, Ilie Lucreția, Dumitrescu Ana, Vasiu Anuța, Ierulescu Mărioara):

„Deasupra, la răsărit — bis
Florile dalbe
Este — un măr mare -nflorit
Florile dalbe

¹ M. Valea, A. Nistor, *Sargetia*, X, 1973, p. 379.

² M. Brătulescu, *Prefață la antologia de colinde laice „La luncile soarelui“*, Buc., E.P.L., 1964.

³ *Ibidem*.

⁴ P. Ispirescu, *Legende sau basmele românilor*, Buc., E.P.L., 1968, pp. 75—86.

Cu florile de argint
Și cu merele de aur.
Nu știu cine s-o-nvățat
Flori cu coarne le-o stricat,
Mere cu gura-o mîncat;
Nu știu, leu-i, ori îi zmeu,
Ori cerbuțu'strătior?
Nime- n lume nu-l vedeă,
Numai Sora Soarelui.
Ea la soare se ducea
Și din grai așa grăia:
—Soare, soare, frățioare,
Deasupra, la răsărit
Este — un măr mare-nflorit,
Cu florile de argint
Și cu merele de aur.
Nu știu cine s-o-nvățat
Flori cu coarne mi-o stricat,
Mere cu gura-o mîncat;
Nu știu, leu-i ori îi zmeu,
Ori cerbuțu, strătior?

Soare dacă d-auzea
Arcușor pe mînă- și lua
Și-ntr-acolo se ducea,
Tot peptiș
Și curmeziș.
Cînd de măr s-apropia
Trasă-mi arcul să-l săgete,
Leu rupsă
Și-i răspunsă;
— Soare, soare, frățioare
Nu grăbi la moartea mea
Și mă leagă
În curea neagră.
Și mă du la curtea ta.

Pînă soare-mi d-asculta
Leu-n pădure tuna
Și din grai așa-mi grăia:
Că pe mîna ta ți-am fost,
— Rămii soare sănătos,
Tu stăpîn de min-n-ai fost,
Să rămii soare cu bine,
Că n-ai fost stăpîn de mine.“

Să ne rememorăm acum conținutul basmului „Prislea cel voinic și merele de aur“.

În grădina unui împărat se afla un măr cu mere de aur. Acestea nu ajungeau să se coacă și erau furate noaptea de către un „oarecine“. Împăratul avea trei feciori care-l roagă pe tatăl lor să-i lase să stea noaptea la pîndă pentru a prinde hoțul. Primii doi adorm, iar al treilea, Prislea, reușește să rămînă treaz. Cînd vine furul, feciorul împăratul scoate arcul, dă de trei ori și-l lovește.

A doua zi, dimineța, împreună cu frații mai mari, pleacă după

dîra de singe să-l prindă pe dușman. Ajunși la o prăpastie. Prislea coboară pe „tărîmul celălalt“, în împărăția zmeilor. Se bate cu cei trei zmei îi răpune pe rînd, eliberează fetele de împărat care se aflau captive și pe care zmeii doreau să și le facă neveste și purcede a se reîntoarce pe pămînt. Dar frații săi, pizmași, vor să-l piardă. După alte peripeții. Prislea este adus de pe „tărîmul celălalt“ de către „zgrițuroaică“; frații săi sînt pedepsiți pentru fapta lor nedemnă; în sfîrșit Prislea se căsătorește cu fata cea mezină a împăratului, urmînd să trăiască fericiți pînă la adînci bătrînețe.

Revenind la textul colinzii noastre vom constata că punctul de pornire, motivul care declanșează „conflictul“ este același.

„Deasupra, la răsărit“ crește un măr cu merele de aur. Întocmai ca și în basm, merele sînt furate, înainte ca stăpînul grădinii să se poată bucura de ele. „Nu știi cine s-o-nvâțat / Flori cu coarnele-o stricat, / Mere cu gura-o mîncat.“ Identitatea hoțului este necunoscută: Nu știu, leu-i, ori îi smeul, / Ori cerbuțu'strător?“ Sora Soarelui, singura care-l vedea, se adresează fratelui său, solicitîndu-i ajutorul pentru a-l prinde. Soarele coboară de pe bolta cerească pe pămînt și se metamorfozează, întrupîndu-se într-un flăcău chipeș, care pornește „într-acolo“, „Tot pieptiș / Și curmeziș“. Ajuns la măr, se așterne la pîndă și cînd apare furul, își încoardă arcul să-l săgete.

Aici, însă, hoțul nu este zmeul, erou propriu basmului, purtătorul răului, care se află în permanentă opoziție cu voinicul, ci leul — personaj frecvent întîlnit în colinzi, care are și el însușiri omenеști. Leu'rupsă / Și-i răspunsă“ /, dar, șiret, îi propune Soarelui (flăcăului) un pact: să-i lase viața și să-l ducă acasă pentru a face fală curții sale: „Soare, soare, frățioare / Nu grăbi la moartea mea / Și mă leagă / în curea neagră / Și mă du la viața în libertate“.

Este evident că în colinda de la Șerel schema basmului nu s-a mai păstrat în deplina ei unitate și rotunjime. Am putea spune că în situația noastră au mai rămas doar vagi relieve de basm.

S-au mai păstrat doar: elementul comun fundamental — merele, motivația întîmplărilor care urmează — furtul acestora, precum și prezumtivul hoț — zmeul. Dar cadrul acțiunii este altul, nedefinit: „deasupra, la răsărit“; eroii care participă la acțiune sînt — Sora Soarelui. Soarele și Leul; eposul amplu, conflictele ce se diversifică din tema principală lipsesc, deznodămîntul este cu totul altul.

Toate acestea ne îndreptătesc să concluzionăm că cele două texte în discuție pornesc dintr-un strat comun dar că ele și-au urmat fiecare drumul lor propriu. În colinda de la Șerel narațiunea s-a diluat, cedînd locul într-o bună măsură notelor de lirism; în țesătura lui s-au întrepătruns elemente proprii colinzii: vagă localizare a acțiunii — „deasupra la răsărit“, refrenul — „florile dalbe“ ș.a.

Este incontestabil, însă, că o întregă tipologie a colinzilor laice își are punctul de pornire din același strat arhaic al mitologiei populare românești din care au izvorît și basmele și din care au ieșit și s-au ramificat, apoi, dezvoltîndu-se de sine stătător și alte genuri și specii ale folclorului nostru.

Iată de ce ni se par mai mult decît pertinente și demne de luat în considerare aprecierile cuprinse în „observările“ care însoțesc cele „Cî-

teva colinde românești“, publicate de Ion Pop Reteganul⁵, unde, vorbindu-se despre existența unei străvechi mitologii românești, se afirmă că aceasta poate fi descifrată prin studierea și cunoașterea aprofundată a colindelor „celor vechi“.

Este ceea ce ne-am propus și noi prin această modestă comunicare care nu are altă pretenție decât aceea de a fi atras atenția asupra unei probleme de literatură populară care ar merita un studiu mai atent și mai aprofundat.

LES VESTIGES D'UN CONNU CONTE ROUMAIN DANS UN
NOËL DE SEREL (HAȚEG)
— Résumé —

L'auteur préoccupé la recueil et de la valorisation du folklore local met dans cette oeuvre dans circulation un Noël laïque de la Serel (Hațeg). Le but de la communication est d'évidencier le contenu commun d'une part et les différences d'autre part entre le Noël respectif et le conte populaire roumain, le fait qui le porte à la conclusion que l'ancienne mythologie roumaine peut être étudiée bien dans cette manière.

⁵ *Revista ilustrată*, nr. 12, decembrie 1898.